

УДК 340.12:(165.742:608.1)

Н. Б. Капустіна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії

Національного університету «Одеська юридична академія»

ФІЛОСОФІЯ ТРАНСГУМАНІЗМУ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ІДЕЙ

Постановка проблеми. Сучасний етап соціального розвитку ознаменувався корінними трансформаціями в усіх сферах людського буття. Інноваційні, комп'ютерні технології, телекомунікації стали невід'ємним атрибутом життя сучасної людини. На тлі нової хвилі науково-технологічного розвитку людства, що спричиняє вторгнення в природу людини, в її тілесність, проблема природи людини набуває нової актуальності. Зараз метою технічного впливу є не тільки навколишній світ, а й сама людина. Тому по-новому має вирішуватися проблема розвитку і використання людських можливостей. Нове бачення людини, її сутності привносить проблему «постлюдського майбутнього». Проблема постлюдського майбутнього стає однією із центральних проблем світогляду – трансгуманізму. З огляду на зазначене, необхідно проаналізувати історію формування ідей трансгуманізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом філософському аналізу трансгуманізму присвячено низку дисертацій, навчальних посібників, наукових статей. Трансгуманізм формується як світогляд і спосіб життя, зокрема, завдяки роботі «Чи ти транслюдина?» іранського футуролога Ферейдуна М. Есфендіарі. Макс Мур сформулював низку положень філософії трансгуманізму в роботі «Принципи екстропії» та в есе «Трансгуманізм: назустріч філософії футуризму». Серед принципових робіт, що стосуються безпосередньо етичної дискусії про засоби трансгуманізму, праця Ф. Фукуями «Наше постлюдське майбутнє: наслідки біотехнологічної революції», Ю. Габермаса «Майбутнє людської природи: на шляху до ліберальної еugenіки?». Проблеми трансгуманістичного змісту відображені в публікаціях вітчизняних філософів Н. Ніколаєнко, С. Пилипенко, А. Шоркіна.

Мега статті – дослідити основні ідеї філософії трансгуманізму в історичному контексті.

Трансгуманізм – це новий популярний тип світогляду, який перебуває на стадії свого формування. «Трансгуманізм, – пише Нік Бостром, один із найбільш відомих теоретиків цього руху, – не є застиглим набором догм. Цей еволюціонуючий світогляд, або, точніше, сімейство еволюціонуючих світоглядів, оскільки трансгуманісти часто розходяться в поглядах один з одним із багатьох питань <...> Трансгуманістична філософія, що перебуває ще в стадії становлення, повинна розвиватися у світлі нового досвіду і нових можливостей» [2]. У контексті нового світогляду на перший план виходять завдання подолання біологічної обумовленості людської істоти і досягнення безсмертя. В умовах технологічної глобалізації стає можливою деформація природи біосферної людини, зміна не якихось окремих атрибутів людини, а трансформація її біосоціальної природи та її інтеграція з техносферою під впливом нових технологій.

Ідеї, тією чи іншою мірою близькі до трансгуманізму, висловлювалися задовго до поширення терміна «трансгуманізм». Так, ідеї і бажання вдосконалення людського тіла, і, як наслідок, можливість безсмертя, наявні в людській культурі впродовж усієї історії. Філософи, говорячи про історію трансгуманізму, стверджують, що його трансценденталізм стає частинною роздумів уже в давнину. Так, прагнення до безсмертя ми знаходимо в стародавньому шумерському «Епосі про Гільгамеша», де зусилля головного героя спрямовані на пошуки «еліксиру життя», щоб запобігти старінню і смерті [14, с. 103–108.]. Можна припустити, що смерть була неминуною, але існував засіб досягнення вічного життя, який необхідно було відшукати.

У роздумах античного філософа Плотіна людина з'являється як істота незавершена і недосконала, але водночас наділена прагненням до тілесної та духовної автономії. Плотін закликає людину: «Побач, нарешті, твою власну красу, а якщо ти її ще не бачиш, то дій як скульптор, що вирішив створити досконалу скульптуру, вмiло прибирає все зайве, надаючи образу ту форму, яка відповідає твоїм уявленням» [8, с. 154]. Гуманістично і водночас антропоцентрично мисляча людина проголошує власну цінність, поміщаючи себе в центр суцього і над суцим. Так, уже грецький антропоцентризм озброє гуманізм ідеєю людської могутності й самодосконалості.

Трансгуманізм стає можливим завдяки західній цивілізації. В ідеї християнського світосприйняття із самого початку був закладений той елемент відходу від божественності навколишнього світу, який зіграв істотну роль у становленні техногенної цивілізації Заходу. Доктор богослов'я В. Катасонов, аналізуючи трансгуманізм, пише: «Ідеологія трансгуманізму досить природно пов'язана з найпотаємнішими, історично, можливо, не одразу ясно усвідомленими прагненнями нашої цивілізації, яка існує останні чотири – п'ять століть. Ідеологія людини-творця, яка буде Regnum hominis на Землі, за аналогією із Царством Божим на Небі» [4, с. 252].

Середньовічні мислителі бачили в техніці свого роду природну магію і передбачали можливість використання її для створення самохідних колісниць, плавання під водою, польоту. Особливу популярність здобув у XIII ст. Р. Бекон, якому приписували винахід «голови, що говорить». Розповідалося про ідеї і спроби створення штучної людини алхіміками і магами («гомункулус», «Голем») [3, с. 233–234]. У даних ідеях можна углядіти спроби людини піднятися над природою, над Богом, стати Творцем. Можна з упевненістю стверджувати, що активне поширення ідей про вдосконалення людини, зароджуючись в лоні Середньовіччя, все виразніше проявляється в епоху Відродження, коли більш чітко визначаються ідеали гуманізму, антропоцентричності, коли сама людина набуває право визначати зміст і форму свого життя. У цей період набувають поширення ідеї світського гуманізму, віра в розум і соціальний прогрес. Гуманізм Відродження закликає людей покладатися на свої власні спостереження і судження, а не обмежуватися церковною догмою. Підтвердження цьому ми знаходимо у філософській антропологічній позиції, яку запропонував Джованні Піко делла Мірандола. У своїх роздумах він говорить про гідність і свободу людини, яка має необмежену повноту влади бути творцем власного «Я». Людина – це результат власних зусиль, вона здатна стати ким завгодно, вибираючи в себе все. І встановив, нарешті, кращий творець, щоб для того, кому не зміг дати нічого власного, стало спільним все те, що було властиво окремим творінням. Тоді прийняв Бог людину як творіння невизначеного образу і, поставивши її в центрі світу, сказав: «Не даємо ми тобі, Адам, ні певного місця, ні власного образу, ні особливого обов'язку, щоб і місце, і особу й обов'язок ти мав за власним бажанням, згідно із твоєю волею і твоїм рішенням. Образ інших творін визначений у межах встановлених нами законів. Ти ж не обмежений жодними рамками, визначиши свій образ на свій розсуд <...>. Я не зробив тебе ні небесним, ні земним, ні смертним, ні безсмертним, щоб ти сам, вільний і славний майстер, сформував себе в образ» [7, с. 276].

Антропоцентризм Відродження проголосив, що людина не має готової форми і відповідальна за формування себе. Надалі це призвело до того, що трансгуманісти стали роз-

глядати людство як процес безперервного самоформування, де в результаті прогресу виникає можливість використання нових технологій.

У XVIII та XIX ст. з'явилися перші ідеї самовдосконалення людини за допомогою науки та техніки. Поширення ідей трансгуманізму, злиття людини з технікою з метою більш продуктивного розвитку людства можна також частково пов'язати з ідеями і реальними спробами мислителів Нового часу створити механізми, що моделюють людські дії. У цей період привертають увагу ідеї французького гуманіста Ж.О. де Ламетрі, який запропонував розгляд організму людини як машини. У Ж.О. де Ламетрі людина дійсно трактується як машина, хоча і досить складна. «Людина настільки складна машина, – пише Ж.О. де Ламетрі, – що абсолютно неможливо скласти собі про неї ясну ідею, а отже, дати точне визначення». «Людське тіло – це машина, яка заводиться сама себе, живе уособлення безперервного руху». Людина – це годинниковий механізм, який заводиться не механічним способом, а за допомогою надходження в кров живильного соку, що утворюється з їжі. Цей живильний сік Ж.О. де Ламетрі називає «хіласом». Хоча Ж.О. де Ламетрі порівнює людське тіло з годинником, він вважає, що людський організм продовжує діяти і після поломки внаслідок захворювання. Отже, можна стверджувати, що «людина-машина» для Ж.О. де Ламетрі – це «людина-тварина», що є єдиною матеріальною істотою, істотою органічного світу [5, с. 386].

Наприкінці XIX ст. подальшу еволюцію людства розглядали через подолання обмежень людського тіла як про бажану перспективу безсмертя. Зокрема, про це говорили Ф. Ніцше, М. Федоров, К. Цюлковський. Ідея «надлюдини» Ф. Ніцше передбачала можливість подолання людиною власної природи. «Людина є щось, що повинне перевершити, – писав Ф. Ніцше, – Надлюдина – це людина із сильною волею, господар своєї долі, людина яка постійно прагне долати себе, ґрунтуючись на земному, а не на надприродному» [6]. Ідея надлюдини, сформульована філософом, все частіше проявляється в сучасному світі. Він був впевнений, що подолання своєї смертності засобами науки і техніки дозволить людині піднятися над собою, над своєю кінцевою біологічною сутністю, перейшовши від заляканої релігійними догмами істоти до сильної надприродної суті.

Небайдужими до ідеї Боголюдини, людини-Творця були і представники філософії космізму. У М. Федорова ми знаходимо положення про необхідність спрямованої подальшої еволюції людини, боротьбу зі старінням і смертю [9]. Філософія М. Федорова і сучасний трансгуманізм закликають людину не сподіватися на «готове» безсмертя, бо таке безсмертя може бути лише уявним, ілюзорним, і не виправдовувати власну бездіяльність посланнями на «необхідність» і «неминучість» смерті, але активно творити нові форми існування, більш стійкі до смертоносних природних стихій.

Тема модифікації людини неодноразово виникає в роботах К. Цюлковського. К. Цюлковський переконаний, що зміни в людині обов'язково повинні статися, і це буде, за його переконанням, проходити двома шляхами.

По-перше, станеться поліпшення людини за допомогою зміни місця існування: перехід у космос, де, наприклад, гравітація діятиме майже невідчутно, що дозволить досягти великих розмірів мозку. По-друге, поліпшення станеться за принципом позитивної евгеніки: «Породи людей будуть штучним підбором покращуватися і досягнуть неймовірної розумової та моральної краси» [13, с. 213]. У результаті, майбутню людину К. Цюлковський бачить так: «Отже, буде панівний, найбільш досконалий тип організму, що живе в ефірі і живиться безпосередньо сонячною енергією» [13, с. 243], що по суті не відрізняється від концепції постлюдини, яка цілком перебувала своє тіло за допомогою нанотехнологій. Запропоновані К. Цюлковським та іншими представниками космізму ідеї все більше наближають людство до необхідності використання сучасних технологій і досягнень науки для вдосконалення тіла і розуму людини.

Сучасна хвиля науково-технічної революції, розвиток нових методів у біології, виникнення комп'ютерної техніки відроджують інтерес до ідей трансгуманізму. Сучасні технології, як-от гена інженерія, інформаційні технології, фармацевтична медицина і прогнозування майбутніх можливостей, зокрема й нанотехнологія, штучний інтелект, завантаження даних мозку на комп'ютер, вічне щастя за допомогою хімічної модифікації (райська інженерія) і колонізація простору стають частиною сфери інтересів трансгуманістів. У XX ст. трансгуманізм формується як теоретичний рух, який обґрунтовує необхідність удосконалення традиційної людини, аж до заміни її іншою формою буття і перетворення на «постлюдину». Постлюдина (posthuman) – це нащадок людини, який буде мати розумові і фізичні можливості, що далеко перевершують можливості будь-якої немодифікованої людини [1]. Тут мається на увазі, що трансгуманізм має прийти на зміну гуманізму – теоріям і світогляду «старої», «традиційної», «природної» людини. Трансгуманізм представляє абсолютно інший погляд на людину. Людина розглядається як недостатня й обмежена істота, яка може бути поліпшена, і чий можливості необхідні збільшити. Це скромне бачення людини, яка жодним чином не є досконалою або божественною, а ймовірно, слабка і обмежена. Тут ми знаходимо метафізику античного гнозиса, яка проголошувала, що творіння, перерване злими силами, може бути завершено і цілком реалізовано за допомогою знань і прийомів. Це бажання безсмертя знаходить нове формулювання. Завдяки розвитку біотехнологій людина може отримати доступ до безсмертя, стати Творцем [3].

Фундаментальні ідеї сучасного трансгуманізму були вперше висунуті 1923 р. британським генетиком Дж. Холдейном в його есе «Дедал: наука і майбутнє», в якому передбачено, що великі вигоди будуть отримані від застосування передових наук до людської природи. Зокрема, він був зацікавлений у розвитку евгеніки, ектогенезу (створенні і підтримці життя в штучному середовищі) і застосуванні генетики для поліпшення людських характеристик, як-от здоров'я й інтелект. У сучасному значенні термін «трансгуманізм» зустрічається вперше в біолога-еволюціоніста Джуліана Хакслі в його роботі «Релігія без одкровення». Д. Хакслі активно виступав за підтримку і поширення гуманістичних цінностей і був одним з ідеологів Міжнародного гуманістичного та етичного союзу. У своєму есе «Нові пляшки для нового вина» він стверджував: «Я вірю в трансгуманізм <...> одного разу набереться достатньо людей, які дійсно зможуть сказати це, тоді людський вигляд буде на порозі нового стану буття, що відрізняється від нашого так само, як наше – від пекінської людини». Резюмуючи своє есе, він написав: «Це, нарешті, і буде усвідомленим виконанням нашої справжньої долі» [11].

З 1966 р. активно просуває ідеї трансгуманізму ірано-американський футуролог Ферейдун М. Есфендіарі. Йому належить визначення трансгуманістів як людей, що мають особливий світогляд, спрямований на самовдосконалення стилю життя; людей, які використовують сучасні досягнення науки і техніки для переходу до «постлюдини».

Філософські роздуми, дискусії про трансгуманізм знаходимо в роботах Ф. Фукуяма «Наше постлюдське майбутнє: наслідки біотехнологічної революції» і Ю. Габермаса «Майбутнє людської природи: на шляху до ліберальної евгеніки?».

Ф. Фукуяма вказує, що сучасні технології можуть зачіпати практично всі сфери буття людини, і це не просто технологічна революція в нашій здатності декодувати ДНК і маніпулювати нею. Ця наукова революція спирається на відкриття і досягнення в низці взаємозв'язаних галузей, окрім молекулярної біології, у когнітивних науках про нейронні структури мозку, популяційній генетиці, генетиці, генетиці поведінки, психології, антропології, еволюційній біології та нейрофармакології. Проте, хоча тарансгуманізм і надає низку необмежених можливостей для розвитку і самовдосконалення, Ф. Фукуяма вважає його найнебезпечнішою у світі ідеєю. Проте Ф. Фукуяма пише і про позитивні

моменти в концепції трансгуманізму, закликаючи не ставитися до цієї течії зневажливо. «Але чи дійсно, – зазначає він, – фундаментальний принцип трансгуманізму, згідно з яким ми колись застосували біотехнології, щоб зробити себе сильніше, розумніше <...> такий уже безглуздий? Якісь форми трансгуманізму неявно присутні в тематичі досліджень, що проводяться в сучасній біомедицині. Нові процедури і технології, що йдуть із дослідницьких лабораторій і лікарень, як-от таблетки, які змінюють настрій, препарати для накачування м'язів або селективного очищення пам'яті, пренатальний генетичний скринінг або генна терапія, можуть бути використані не тільки для полегшення або лікування хвороби, але і для поліпшення людського вигляду». Ф. Фукуяма зауважує: «Звичайно, рід людський досить жалюгідний, з нашими важкими хворобами, фізичними обмеженнями, стислістю життя. А якщо додати ще такі властиві людям задрісність, пристрасність до насильства, постійну заклопотаність, то трансгуманістичний проект почне виглядати цілком розумним» [10].

Ще один представник сучасної західної філософії Юрген Габермас у своїй книзі «Майбутнє людської природи» розмірковує над питаннями генної інженерії та можливими маніпуляціями з генетичним кодом людини. Ю. Габермас впевнений, що останні досягнення в галузі біотехнології та нові можливості втручання в людський геном протистоять нашим уявленням про свободу і відповідальність. Ю. Габермас зазначає, що дотепер секулярне новозропейське мислення і релігійна віра виходили з того, що генофонд новонародженого й органічні умови його майбутньої історії життя «виключаються зі сфери здійснюваних іншими особами програмування і цілеспрямованої маніпуляції» [12, с. 23]. Науковець вважає, що людське тіло, людський організм є основою особистісної самоідентифікації лише завдяки тому, що сприймається і «розуміється» людиною як щось природне і таке, що спонтанно виросло, а не як результат конструювання самого себе. Інакше кажучи, тіло є моїм (і, відповідно, я сам є самим собою) тому, що воно є чимось природним, органічним, спонтанним. Тіло є нашим тілом тією мірою, в якій воно є результатом спонтанного процесу органічного життя. Для Ю. Габермаса принципове значення має розрізнення двох типів впливу людини на свою «природу»: терапевтичного і трансформативного. Перше допускається, друге – ні. Ю. Габермас побоюється, що бурхливий прогрес генетики все більше втягує у сферу біотехнологічного втручання те, чим ми є «за природою». «Генні дослідження і генні технології роблять будь-яку фізичну основу, – якими ми є за своєю природою, відносною» [12, с. 39]. Водночас Ю. Габермас зазначає, що «з позиції експериментальних природничих наук ця технізація людської природи лише продовжує відому тенденцію прогресуючого підпорядкування людині природного навколишнього середовища» [12, с. 34]. Проте питання, що є ключовим для оцінки проектів генетичної трансформації людини, залишається в Ю. Габермаса відкритим, він лише намічає деякі можливі шляхи його вирішення.

Підводячи підсумок нашого дослідження, можна впевнено стверджувати, що трансгуманізм є новим сучасним типом світогляду, хоча ідеї, тією чи іншою мірою близькі до трансгуманізму, висловлювалися задовго до поширення терміна «трансгуманізм». Власне філософського контексту трансгуманізм набуває в Європі епохи Відродження і Нового часу. Пізніше, у ХХ ст. трансгуманізм формується як теоретичний рух, який обґрунтовує необхідність удосконалення традиційної людини, аж до заміни її іншою формою буття і перетворення на «постлюдину». Трансгуманізм приходить на зміну теоріям і світогляду «старої», «традиційної», «природної» людини, але успадковує ідеї людської могутності та самовдосконалення. Основні завдання сучасного трансгуманізму полягають у тому, щоб утримати базові наміри новозропейської цивілізації, але надати їм іншої спрямованості.

Література

1. Бостром Н. FAQ по трансгуманізму / Н. Бостром [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.textfiles.com/russian/cyberlib.narod.ru/lib/critica/sing/th_2.html#singularity.
2. Бостром Н. Трансгуманізм як філософське і культурне мировоззрення / Н. Бостром [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transhumanism-russia.ru/content/view6193/#treat>.
3. История и философия науки и техники : [словарь для аспирантов и соискателей] / науч. ред. Н. Бряник ; отв. ред. О. Томюк. – Екатеринбург : Издательско-полиграфическое предприятие «Макс-Инфо», 2016. – 328 с.
4. Катасонов В. Информация и реальность / В. Катасонов // Сборник материалов XVI конференции «Наука. Философия. Религия» : человек перед вызовом новейших информационных и коммуникативных технологий, г. Дубна, 21–22 октября 2013 г. – М. : Фонд Андрея Первозванного, 2014. – С. 247–255.
5. Ламетри Ж.О. Человек-машина / Ж.О. Ламетри // Сочинения. – М. : Мысль, 1983. – 509 с.
6. Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Ф. Ницше. – СПб., 2012. – 352 с.
7. Пико Д. Речь о достоинстве человека / Д. Пико // Эстетика Ренессанса : в 2-х т. – М., 1981. – Т. 1. – С. 243–307.
8. Плотин. Первая эннеада / Плотин ; пер., вступ. ст., коммент. Т. Сидаша, Р. Светлова. – СПб. : Издательство Олега Абышко, 2004. – 320 с.
9. Федоров Н. Сочинения / Н. Федоров ; вступ. ст., прим. и сост. С. Семенов. – М. : Мысль, 1982. – 711 с.
10. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее : последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. М. Левина. – М. : ООО «Издательство АСТ» ; ОАО «Лукс», 2004. – 349 с.
11. Хаксли Дж. Новые бутылки для нового вина / Дж. Хаксли. – Лондон : Chatto&Windus, 1957. – С. 13–17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://karakurt.livejournal.com/22010.html> ; <http://rutranshuman.livejournal.com/299049.html>.
12. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы : на пути к либеральной евгенике? / Ю. Хабермас ; пер. с нем. М. Хорькова. – М. : Весь мир, 2002. – 144 с.
13. Циолковский К. Научная этика / К. Циолковский // Гений среди людей. – М. : Мысль, 2002. – 376 с.
14. Эпос о Гильгамеше : «О все издавшем» ; пер. с аккад. И. Дьяконова ; отв. ред. В. Струве ; ред. изд-ва Н.П. Рычкова. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1961. – 214 с.

Анотація

Капустина Н. Б. Філософія трансгуманізму: історія формування ідей. – Стаття.

У статті проаналізовано основні ідеї філософії трансгуманізму. З'ясовується, що трансгуманізм у своєму розвитку проходить кілька закономірних стадій і у сучасному стані являє собою комплекс різномірних ідей, сукупність переконань, згідно з якими людська природа еволюціонує, а зміна людської природи за допомогою технології стає реальністю.

Ключові слова: гуманізм, трансгуманізм, природа людини, постлюдина, безсмертя.

Аннотация

Капустина Н. Б. Философия трансгуманизма: история формирования идей. – Статья.

В статье проанализированы основные идеи философии трансгуманизма. Выясняется, что трансгуманизм в своем развитии проходит несколько закономерных стадий и в современном состоянии представляет собой комплекс разнородных идей, совокупность убеждений, согласно которым человеческая природа эволюционирует, а изменение человеческой природы с помощью технологии становится реальностью.

Ключевые слова: гуманизм, трансгуманизм, природа человека, постчеловек, бессмертие.

Summary

Kapustina N. B. Philosophy of transhumanism: the history of the formation of ideas. – Article.

The main ideas of the philosophy of transhumanism are analyzed in the article. It turns out that transhumanism in its de-

velopment passes several regular stages and in its present state is a complex of heterogeneous ideas, a set of beliefs according to which human nature evolves, and the change of human nature with the help of technology becomes real.

Key words: humanism, transhumanism, human nature, posthuman, immortality.